

הנה לאחר שהבאתי והצגתי בפני הקוראים הנכבדים, שני מאמרים בהשקפתו של רבינו, ובהם יצא הרמב"ם חוצץ נגד אמונות זרות שנכנסו בעם ישראל. כעת פונה הרמב"ם ומבאר, מה דעתו בענין המושג הנקרא, "עולם הבא" והיכן מקומו. ועל ידי זה יתברר לקורא הנעים, כמה שכלו של הרמב"ם היה ישר וזך, וכמה היה נאמן למסורת התורה שבעל פה, וכל אמונה זרה והשקפה רעה אשר נכנסה בעם ישראל השתדל לדחותה בשני ידיו הטהורות, ולא נמשך אחרי התעותעים של "אנשי התורה" המינים והשחצנים שבדרו, שלאמיתו של דבר, הם היו נוטשי התורה והיראה, אוהבי השררה הכבוד והממון, אשר מכרו את תורתם ואת תורת אבותם בשביל הכסף והכבוד הארוה. וסינוורו את ליבות בני אדם בדבריהם העקומים העטופים במסווה של תורה. וכבר אמרו לנו חז"ל, זכה, נעשית לו סם חיים. לא זכה, אותה התורה נעשית לו סם המוות. (תלמוד בבלי יומא עב.). וכעת הרמב"ם מסביר את דעתו בענין העולם הבא, ומבאר שבעצם היא נקודה פלאית מפינות הדת והאמונה.

"העולם הבא" הוא נקודה מופלאה, שבני אדם לא שמו לב על כך

אבל [דע לה, כן] הנקודה הזו המופלאה, כלומר, [צמד המילים שנקרא בפי חז"ל] "העולם הבא", הרי מיעוט הוא, שתמצא מי שעלה על דעתו בכלל [לחקור דבר זה], או שחשב בכך, או שנתבונן ביסוד הזה, או ששאל על אלו השמות, על מה הם [בכלל] נאמרים, והאם זה [הנקרא "עולם הבא"] הוא התכלית? או אחת מאלו ההשקפות הקודמות [שסברו אותם הכתות המשובשים, שהזכרנו בשם אנשי התורה] היא התכלית? [האם יש מאותם אנשי התורה מי ש] יבדיל [באמת] בין התכלית [מטרה] ובין הסיבה [הגורם] המביאה על התכלית? ו[לצערנו הרב] לא תמצא כלל [לאנשי התורה וכן לאותם הכתות שהזכרנו] מי ששואל על זה, או מדבר בו.

אלא [שלפי האמת, הסיבה שלא שאלו שאלות אלו, מפני שבמוחם הוטמע כבר, אותה נקודת הנחה, שיודעים לפי דעתם המשובשת את כל ענין העולם הבא ומה ענינו, ולכן תראה כן] שואלים בני אדם כולם, [כאילו הדבר מובן מאליו וידוע וברור להם ללא כל ספק], יחידיהם והמונייהם, היאך יקומו המתים? ערומים? או לבושים? והאם יקום [האדם הראוי] באותם הבגדים עצמם אשר נקבר בהם ברקמתם וקשוטיהם ויופי תפירתם? או [יקום האדם מן הקבר] בלבוש המכסה גופו בלבד? [עוד מוסיפים לשאול אותם בני אדם], וכאשר יבוא המשיח, האם ישוה בין העשיר והעני? או שיהא בימיו החזק והחלש? והרבה מן השאלות הללו [אשר אפשר להרחיב בהן, שואלים אותם בני אדם] לעתים קרובות, [כל זה מתוך ידיעה ברורה אשר נחקקה במוחם, שזה מה שיהיה לעתיד, וזהו עיקר התכלית לפי שיטתם, ואין הם חושבים קצת מעבר ולא מתבוננים במצבים אלו שיבואו].

הרמב"ם ממשיך משלו על מנת להבין היטב דבריו

ואתה המעיין [אשר מחפש את האמת הברורה], הבן ממני משל זה [שאמשול לך], ואחר כך, [לאחר שהבנת היטב המשל והנמשל], שים ליבך לשמוע דברי [האמיתיים, שבאים

מתוך שכל ישר והבנה ברורה] בכל הענין הזה [הנקרא "עולם הבא"].

[משל]: נניח, ש-נער צעיר הוכנס אצל מחנך ללמוד התורה, וזה [הדבר נחשב אצלנו ולכל משכיל] טובה גדולה לו [לאותו הנער, שהרי זוכה להתחנך על עדני התורה], בגלל מה שיגיע אליו מן השלימות [שמחמת לימוד התורה]. אלא שהוא [אותו הנער], מחמת גילו הצעיר, וחוסר דעתו [לשים ליבו אל תכלית הלימוד ואל מעלתו, לכן מחמת כן], לא יבין ערך אותו הטוב [אשר יכול הוא להפיק מן לימוד התורה כאשר יכוין לתכלית הענין], ולא [שם דעתו] מה שיביא לו מן השלימות [האמיתית, אשר אפשר להשיג בה באמצעות לימוד התורה]. והנה [ודאי ללא כל ספק, כי רק] ההכרח מביא את המלמד, שהוא מושלם ממנו [מחמת גילו ונסיונו, או מחמת עיונו בתורה. ורואה לנכון], לזרוז [את זה הנער ולשכנעו] על הלימוד [דווקא] בדבר החביב עליו [שערב לאותו הילד], ו[כל זה], הוא מחמת [שמבחינ המלמד ב] גילו הצעיר, ו[לכן בשעה שרוצה ללמדו תורת ה', בכדי שיהיה לו החשק ללמוד], יאמר לו [המלמד, דע לך נער צעיר, הרי אני] מלמד [אותך תורה], ו[בעבור כך], אתן לך אגוזים או תאנים, או אתן לך חתיכת סוכה, ואז [ודאי, על ידי כן], ילמד [זה הנער היטב], וישתדל [בלימודו, אמנם ילמד תורה] לא לעצם [לא בשביל תכלית] הלימוד, לפי שאינו יודע לזה ערך [כי דעתו קצרה עדיין מלהבין זה הענין היטב]. אלא [כל השתדלותו של זה הנער בלימוד התורה, הוא ב] כדי להשיג אותו האוכל [אשר הבטיחו המלמד בראשונה]. ו[בוודאי וברור, כי] אכילת אותו המאכל אצלו, [הוא] יותר חשוב מן הלימוד [עצמו], ויותר טוב [ממנו] בלי ספק, ולפיכך חושב הוא את הלימוד עמל ויגיעה שהוא עמל בו, [רק] כדי שישגי באותו העמל אותה המטרה החביבה עליו, והיא, אגוז אחד, או חתיכת סוכה.

וכאשר גדל [זה הנער] ונתחזק שכלו, ונעשה קל בעיניו אותו הדבר שהיה מחשיבו מקודם, [כגון אותם אגוזים, או תאנים, או חתיכת הסוכה. שהרי מקודם לכן, כל עמלו בלימוד התורה היה בשביל להשיג את אותם הדברים], ו[כעת לאחר שנתבגר קצת והחכים דעתו], חזר להעריך דברים אחרים [בעלי משמעות יותר, לפי שכלו, ולכן, המחנכים והמלמדים, כפי מעלת שכלו, כך] משדלים אותו באותו הדבר היותר חשוב בעיניו, ו[כאשר מבחין בזה אותו מלמד, שהדבר אשר הבטיח לנער שיקבל בעבור לימוד תורתו, כבר לא נחשב בעיניו אותו נער לכולם, אז], יאמר לו מלמדו, למד [תורה היטב], ו[בעבור כך] אקנה לך נעלים נאים, או בגד שתארו כן. וגם אז [כאשר ישמע זה הנער את הבטחת מלמדו, ישמח מאוד על לימודו ויהגה בה, אמנם] ישתדל לא לעצם הלימוד [עצמו, או לתועלת האמיתית שיכול הוא להפיק ממנה], אלא [כל לימודו יהיה] לאותו הלבוש [אשר חושק בו], כי אותו הבגד אצלו [בדעתו], יותר חשוב מן הלימוד, והוא [אצלו] תכלית הלימוד [במחשבתו של זה הנער].

וכאשר תהיה דעתו [של זה הנער] יותר שלימה [עם השנים, שיתחזק שכלו והכרתו], וייקל בעיניו דבר זה [שהבטיחו המלמד, כגון אותם נעלים נאים, או בגד נאה. אז שוב פעם, מדברים עמו כפי שכלו שהתבגר, ו] משדלים אותו במה שהוא יותר מזה, ויאמר לו מלמדו, למד פרשה זו, או פרק זה, ואתן לך דינר או שני דינרים, וגם אז [שוב] ילמד [זה הנער] וישתדל [בכל לימודו אשר עמל בו, רק] כדי לקבל אותן המעות [שהבטיחו המלמד, ולא לומד לעצם

תכלית הלימוד האמיתית]. וקבלת המעות אצלו, יותר נכבד מן הלימוד [עצמו ומה שמפיק ממנו], לפי שתכלית הלימוד אצלו אז [באותו זמן], הוא קבלת המעות שהובטחו לו.

וכאשר יהיה [זה הנער] בעל הכרה יותר, וייקל בעיניו גם דבר זה, וידע שהוא דבר פחות ערך, [אז שוב מדברים עמו כפי שכלו] משדלים אותו במה שהוא יותר חשוב מזה, ואומרים לו, למד כדי שתהיה רב ודיין יכבדוך בני אדם, ויעמדו מפניך, ויקיימו דבריך, ויגדל שמך בחיך ואחר מותך, כמו פלוני ופלוני, ואז ילמד וישתדל כדי להשיג אותה המעלה, ותהיה התכלית אצלו שיכבדוהו בני אדם וינשאוהו וישבחוהו.

לא לשמה • דברה תורה כפי דעת האדם

וכל [הדברים האלו שמנינו לעיל במשלנו, שלמענם לומד הנער תורה, ודאי כי] זה מגונה [מאוד, לכל בעלי השכל הישר]. אלא ש [בלית ברירה, ורק מחמת ההכרח] צריכים [אנו] לכך. [וכל זה] מחמת קלות דעת [שכלו של] האדם, שעושה תכלית הלימוד דבר אחר חוץ מן הלימוד [עצמו], ויאמר, מדוע לומד אני את הלימוד הזה, אלא כדי להשיג בו הזיה באמת, וזהו אצל חכמים [ז"ל, מה שנקרא לימוד] "שלא לשמה", כלומר, שהוא מקיים את המצות [בפועל], ועושה אותם [בחינוניות], ולומד [אותם כפיו ובמחשבתו]. [ואמנם] משתדל [הוא], לא למען אותו הדבר עצמו, אלא [בכל לימודו אשר לומד, אינו לומד אלא] למען [השגת] דבר אחר [שהוא לא תכלית הלימוד עצמו]. והזהירונו חכמים ע"ה מזה (אבות פרק ד' משנה ה'), ואמרו, "לא תעשם [את דברי התורה שאתה לומד] עטרה להתגדל בהם, ולא קרדום לחפור בהם". [ובדבריהם אל] רומזים [אותם רבותינו השלמים] למה שביארתי לך [בזה המשל הנזכר], שלא יעשה [האדם חלילה את] תכלית הלימוד, לא [בשביל] שיכבדוהו בני אדם, ולא [בשביל] רכישת ממון, ואל יעשה תורת ה' [אמצעי ל] פרנסה, ואל יהא אצלו תכלית הלימוד אלא ידיעתו [יתברך] בלבד, וכן [כמו ש] אין תכלית האמת, אלא [רק בשביל] לדעת שהוא אמת, ו [ילדעת ש] המצות הם אמת, ולכן תכליתם [של המצוות, לימוד התורה, הוא] קיומם [על מנת שיזכה להדבק בבוראן].

ואסור לאדם השלם [בשכלו], שיאמר [בפיו, או יחשוב במחשבתו], אם עשיתי אלו הטובות, ונמנעתי מאלו הרעות שהזהיר ה' מהם [בתורתו], במה יהיה גמולי? לפי שזה [המחשבה דומה בדיוק] כמו שיאמר הנער [החסר בדעתו והכרתו], "אם למדתי מה יתן לי?" ואומרים לו, דבר פלוני. לפי שכאשר ראינו חוסר דעתו שאינו מבין ערך הדבר הזה ומבקש לתכלית [האמיתית], תכלית [אחרת], נענה לו לפי ערך סכלותו, "ענה כסיל כאולתו". וכבר הזהירונו חכמים גם על זה, כלומר [הזהירונו], שלא ישם האדם תכלית עבודתו וקיומו למצות, איזה דבר מן הדברים. והוא מאמר החסיד השלם, משיג האמת, אנטגוניס איש שוכו (אבות פרק א' משנה ג'): "אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, אלא היו כעבדים המשמשין את הרב על מנת שלא לקבל פרס".

ורצו בכך [אלו השלמים] להאמין ב-"אמת" [רק] לעצם האמת, וזהו הענין שקוראין אותו,

"עובד מאהבה". ואמרו [חז"ל] עליהם השלום [בתלמוד (בבלי עבודה זרה יט.) על מה שנאמר בתהלים (פרק קיב פסוק א): "הָלְלוּ יְיָ אֱשֶׁר־אֵישׁ יֵרָא אֶת־יְהוָה] במצותיו חפץ מאד", אמר ר' אלעזר [ודייק, דווקא] במצותיו [נאמר], ולא [נאמר] בשכר מצותיו. וכמה גדולה ראייה זו וכמה ברורה היא, שזו ראייה ברורה על מה שהקדמנו בדברינו.

ויותר גדול מזה אמרם בלשון ספרי, "שמא תאמר הריני למד תורה בשביל שאהיה עשיר, בשביל שאקרא רבי, בשביל שאקבל שכר בעולם הבא, תלמוד לומר, "לאהבה את ה'!" כל שאתם עושים, לא תעשו אלא מאהבה. הנה נתבאר זה הענין, ונתברר שהוא מטרת המצות ויסוד אמונת חכמים, ולא יתעלם ממנו אלא [בעל תאוה, איש חומרי מאוד, אשר הינו] סכל ופתי, אשר כבר השחיתוהו הזיות הדעות השגעוניות, והדמיונות הגרועות [שנכנסו בליבות בני אדם]. ו[דע לך, כי] זוהי מעלת אברהם אבינו שהיה עובד מאהבה, ואל הדרך הזו חובה לשאוף [כל אחד מבני אדם]. ולפי שידעו חכמים עליהם השלום שענין זה קשה מאוד, ואין כל אדם יכול להשיגו, ואם ישיגו לא יישר בעיניו בעיני ראשון, ולא יראה לו שהוא דעה אמתית [לעבוד את הבורא לא על מנת לקבל שכר], לפי שדרכו של אדם [לרוב, ש] לא יעשה מעשה, אלא להשיג בו תועלת, או למנוע נזק, ואם לאו [חושב בדעתו ואומר], הרי יהיו מעשיו לבטלה, ואיך אפשר לומר [לאדם] תורני, עשה מעשים אלו, ו[אמנם] אל תעשם לא מיראת עונש ה' ולא לתקות גמולו, זה קשה מאוד [לומר כן לאחרים], לפי שאין כל בני אדם משיגים האמת, ו[לא כולם] יהיו כמו אברהם אבינו.

ולכן [מטעם זה], התירו [חכמים] להמון שישארו כפי דעתם, [כלומר, שיכוונו] לעשות הטוב לתקות הגמול [לקבל שכר עבור מעשיהם הטובים], ו[התירו להם חז"ל והשאירו אותם בדעתם] להתרחק מן הרעות, מיראת העונש. ו[לא רק שהתירו להם להשאר כך בדעתם, אלא שלרוב חכמתם של חכמים ושכלם הוך, ידעו שהמון העם לא יכולים לעבוד את ה' יתברך מאהבה, ולכן תמצא בהרבה מקומות שהם] מעודדים אותם על כך, ומחזקים מחשבתם בו [שיעבדו את ה' יתברך מתוך הפחד מעונש, ומתוך תקוה לקבל השכר ועשו חכמים זה הדבר, על מנת שזה יהיה שער לבאות], עד שישגי המשיג [ויתעלה בדעתו], וידע את האמת, והדרך המושלמת מה היא. [וכל זה הדבר שעשו חז"ל, היא] בדרך שאנו עושין לנער בזמן הלימוד, כפי המשל שהקדמנו. ו[חכמים] הקפידו על אנטיונוס איש סוכו, על שפרסם בהמון מה שפרסם [שאין עובדים את ה' יתברך על מנת לקבל פרס, ולא מפני שזה לא נכון, אלא מפני שעל ידי דבר זה יתרחקו ההמון מהתורה והמצוות לגמרי], ואמרו בכך חכמים, "הזהירו בדבריהם וכו'", כמו שנבאר באבות.

[ולכן צריך אני לומר ולהודיע לקורא, כי] אין ההמון מפסידים לגמרי [את עבודתם לה' יתברך] בהיותם מקיימים את המצות מיראת העונש ותקות השכר, אלא [שרצוני לומר בכל אלו הדברים, וללמד] ש[הם] אינם שלמים [כפי הראוי, כאשר מתנהגים בגישה זו]. אבל [ודאי] מוטב להם בכך, כדי ש[זו המחשבה] תקנה להם תכונה והכשרה לקיום התורה, ו[על ידי כן] יעברו אל האמת, ויהיו עובדים [את ה' יתברך] מאהבה, והוא [מה שכיוונו חז"ל ב] אמרם עליהם השלום, "לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה

בא לשמה". ע"כ.

והנה הרמב"ם בעצם עושה כאן סדר מופתי בענין, "התכלית". כלומר, הרמב"ם מכריח שודאי אין תכלית המצוות, על מנת שאדם ישיג עונג גשמי, או שיקבל כסף וממון בעבור שמירת המצוות. אלא תכלית המצוות הם למען הכרת ה' יתברך. תכלית התורה היא להדבק בבורא יתברך בלבד. וכל מה שמצאנו בדברי רבותינו ואף בדברי תורה, הבטחות גשמיות או עונשים גשמיים, הכל הוא משום, "דברה תורה כלשון בני אדם", שמכיון שאדם אין דעתו שלימה מתחילת גידולו, דברה עמו התורה במושגים כאלה על מנת שיבוא ויגיע לדרך האמת. ומכיון שכך, כבר מכאן ניתן ללמוד, שחלילה לומר שהעולם הבא – הוא תחיית המתים, שאם נאמר כן, נמצא התכלית "הנאה גשמית"! ואין זו בכלל כוונת המצוות. ולזה הקדים הרמב"ם את דבריו כאן, בכדי להסביר לקורא, שהתכלית היא אחת – הכרת ה' יתברך. והכרה זו תהיה בשלימות רק במקום שנקרא – העולם הבא. ואין העולם הבא אחר הפטירה של האדם.